

УДК 821.112.2-312.6.09Гранах А."19":130.2

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА АВТОБІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ АЛЕКСАНДРА ГРАНАХА „ОСЬ ІДЕ ЛЮДИНА” В КОНТЕКСТІ СЕМІОТИКИ ПРОСТОРУ

Лариса Богданівна Цибенко

larissa.cybenko@gmail.com

Кандидат філологічних наук, науковий співробітник

Центр гуманітарних досліджень

Львівський національний університет імені Івана Франка

Вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна

Анотація. Наближення автобіографічної оповіді Александра Гранаха „Ось іде людина” до художньої літератури виявляється в її генетичному зв'язку з романом Карла Еміля Францоza „Паяц”. У центрі уваги обох текстів – опозиція між просторами двох культур: простором культури Сходу, втіленому в єврейському світі Галичини, та простором німецькомовної культури Заходу. Наблизитись до її окреслення допомагає звернення до наративної теорії сюжету та семіотики простору Юрія Лотмана. Знання про перебіг подій, які пов'язують простір з дією твору, уможлиблює окреслення просторової моделі цієї опозиції, визначення центральної події в тексті та поставку питання про особливості побудови сюжету твору, відповідь на яке допоможе визначити місце автобіографічного роману Гранаха в системі жанрових парадигм.

Ключові слова: автобіографічний роман, простір культури, семіотика простору Юрія Лотмана, Карл Еміль Француз, Александер Гранах.

Александер Гранах, відомий актор німецькомовної сцени міжвоєнного часу, дитинство та рання юність якого минули в Галичині на зламі ХІХ–ХХ сторіч, завершує написання свого багатого подіями життєпису в американській еміграції. Передчасна смерть не дозволила авторові побачити опублікованим свій твір, який він назвав динамічною метафорою „Ось іде людина”. Не дізнався він і про те, що видавець, готуючи текст до друку, додасть до назви підзаголовок „Роман життя”, яким мовби окреслює жанр твору. Поєднання двох визначень, а саме „опис життя”, як наголошення на фактуальності ретроспективної оповіді Гранаха, та

„роман”, як натяк на фікційність тексту, вказує на жанрову специфіку твору, написаного на грані між автобіографією та художньо-літературним твором. Близькість до романної літератури автобіографічної оповіді Гранаха, за допомогою якої автор зображає історію власного життя і становлення з наміром відтворити все так, „як було насправді” за зразком „Поезії і правди” Гете, виявляється також у її генетичному та типологічному зв’язку з романом Карла Еміля Францоza „Паяц”, написаним у традиції класичного роману-становлення за зразком „Вільгельма Майстера” цього класика німецької літератури. В автобіографії Гранаха є два посилання на те, що роман Францоza був авторові відомим і зробив на нього велике враження. Саме образ Зендера Гляттайза, молодого вихідця з галицького штетля, який мріє стати актором німецькомовного театру (тому і прозваний Паяцом), спонукає Гранаха невпинно йти далі по обраному ним шляху для досягнення своєї життєвої мети – виступати на сцені.

І в романі Францоza, і в автобіографії Гранаха центральною стає опозиція між двома просторами культури, між простором культури Сходу, втіленим у єврейському світі Галичини, та простором німецькомовної культури Заходу. Культурний простір розуміється тут у контексті нових теорій простору як смислова категорія: кожне суспільство витворює, за Анрі Лефевром, властивий саме йому соціальний і культурний простір [11, с. 330–331]. Характерним для суспільства Галичини другої половини XIX – початку XX сторіччя, геополітичною специфікою якого було існування на межі культур, стало виражене проти- та зіставлення культур європейського Сходу та Заходу. Бо ж півтора століття належності Галичини до Габсбурзької монархії уможливило тут поряд з домінуванням традиційних східноєвропейських культур активний контакт із Центральною та Західною Європою. Особливо наочно засвідчили це тексти, написані в Галичині та про Галичину, як-от згаданий роман Францоza й автобіографія Гранаха. Оскільки перехід межі як руйнування реальних та ідеальних кордонів у просторі – характерна ознака обох текстів, для окреслення їх жанрових особливостей особливо продуктивним видається звернення до наративної теорії сюжету та семіотики простору Юрія Лотмана [3; 12, с. 249]. Її сутність полягає в тому, що сюжет твору, звикло скерований до центральної події, складається з трьох елементів, а саме із *семантичного поля*, структурованого за допомогою бінарної опозиції між двома просторами; *межі* між ними, звикло не можна

подолати, хоча головний герой і намагається її перетнути; та із самого *головного героя*, зі вчинками якого пов'язаний розвиток дії. Намагання головного героя перейти межу (незважаючи на те, чи вдається йому це, чи ні) стає, за Лотманом, центральною подією твору, структурує його сюжет та надає йому динаміки. Знання про перебіг подій, які пов'язують простір з дією, допомагає окреслити просторову модель цієї опозиції, визначити центральну подію в тексті, а отже, поставити питання про особливості побудови твору, відповідь на яке допоможе визначити його місце в колі жанрових парадигм [4]. Тому визначення жанрової специфіки життєпису Александра Гранаха „Ось іде людина” саме як автобіографічного роману уможлиблює аналіз його побудови в зітавленні з романом Карла Еміля Францоza „Паяц” з огляду саме на ці три аспекти.

Перший аспект: Окреслення семантичного поля, структурованого за допомогою бінарної опозиції між двома просторами.

Семантичне поле просторової моделі світу, зображеного в романі Францоza та мемуарах Гранаха, можна поділити на дві частини, оскільки в них ідеться про опозицію між Сходом і Заходом, визначену протиставленням двох культурних традицій, а саме символічного простору єврейського гетто, штетля або релігійної громади як традиційного східноєвропейського простору та західноєвропейського культурного простору, витвореного насамперед культурною традицією німецької класики. У Францоza такий поділ відповідає програмі життя письменника: Захід зображений у „Паяці” як світ справжньої людяності, натомість Схід – як світ релігійної ортодоксальності, фанатизму, ізоляції та регресу. Француз так висловлює це „мовою простору”: „Як майже після кожної бурі зі Сходу на „великій рівнині” почав віяти вітер із Заходу, м'який, теплий і лагідний” (тут і далі переклад німецькомовних текстів наш. – Л. Ц.) [8, с. 280]. Саме східноєврейське гетто, описане Французом як замкнений у собі світ, оточений „айрувом” (у тлумаченні автора – дротом, який умовно ізолює кожен східноєвропейський штетль від навколишнього світу), набуває характеру „гетеротопії” в сенсі Мішеля Фуко. Французький філософ пояснює цю соціально важливу категорію так: гетеротопії – це реально існуючі „інші простори”, які парадоксально знаходяться водночас і всередині суспільства, і поза ним, як-от колонії та монастирі [6, с. 321–327].

В автобіографії Гранаха акценти розставлені дещо інакше.

Хоча в його тексті семантичне поле просторової моделі наративно зображеного світу також розділене на дві частини – гетерогенний культурний простір галицького суспільства та єврейства, з одного боку, та культурний простір Центральної Європи, зокрема Німеччини, – з іншого, вони, з огляду на їх компліментарність не протиставлені одна одній, а об’єднуються в єдиний гібридний культурний простір. Якщо поняття гібридності розуміти тут у сенсі вживання цього терміна Михайлом Бахтіним як кореляцію, співіснування і діалогізм культур [13, с. 137], то у Гранаха йдеться радше про топологічну вісь між Сходом та Заходом. Для автобіографічного „я” оповіді життєвий простір єврейської сім’ї Гроніхів у соціальному та культурному просторі Галичини не ізольований від його слов’янського оточення; він не має жодних рис гетеротопії, як у випадку гетто у Францоza. Життя єврейських і українських родин у рідному селі Гранаха мало чим відрізняється. Батьки – старий Юзь Федорків та Аарон Гроніх – ведуть днями, тижнями, а то й роками „розмову з продовженням” про те, „<...> чому любий Господь, який визнається всіма народами й релігіями за абсолютний авторитет, а себе самого визнає батьком усіх істот, навіть дощових черв’яків, чому він не хоче створити один народ, *один великий* народ і *одну* релігію? [2, с. 34]. Для батька Гранаха, Аарона Гроніха, християнин Юзь Федорків був другом, ближчим, ніж його одновірці, які молилися до того ж Бога, розмовляли тією ж мовою і дотримувалися тих же звичаїв та обрядів, що й він [2, с. 154]. Буденне суперництво існує тільки між дорослими чоловіками обох родин, хоча „не можна сказати, що вони були ворогами” [2, с. 38], – додає автор мемуарів. До конфронтації доходить тільки тоді, коли її провокують іззовні, на соціальному на конфесійному ґрунті (ворожнечу й ненависть сіють польський землевласник та український сільський священик). Першими жертвами стають діти обох родин, яких пов’язує „дуже важлива дружба” [2, с. 36]: єврейський хлопчик-каліка Рахмонесль (мовою їдиш „Біднятко”) та українська дитина, хлопчик несповна розуму, якого прозвали „Богу-дякувати” за висловом, який він постійно повторював, не зважаючи на не, що йому казали. Зображення їхньої трагічної смерті – Рахмонесль кинувся до колодязя, зацькований переодягненими на звірів старших синів української родини селян-сусідів, а Богу-дякувати замерз на могилі свого друга на єврейському цвинтарі – належить до найпроникливіших символічно насичених епізодів історії життя Гранаха. Богу-дякувати ховають без священика, і

старий Федорків каже біля його могили: „Богу-дякувати ніколи не читав Біблії, але й ніколи не слухав проповідей священика. Він любив свого друга з ніжністю й вірністю, яка безперечно буде приємною Батькові всіх істот і якої сільський священик ніколи не зможе збагнути” [2, с. 46]. Прихильність і любов, які об’єднують цих дітей, знімають єврейсько-християнське протистояння.

Компліментарність обох частин культурного простору, зображеного в автобіографії Гранаха, та гібридність культурного простору його життя відтворені також низкою інших епізодів цієї оповіді. Інакше, ніж Француз, який протиставляє західноєвропейській культурі східноєврейську релігійність, зокрема хасидизм, прихильниками якого він вважає, за заувагою Марії Кланської, усіх побожних східногалицьких євреїв [10, с. 42], інтерпретує її роль Гранах: світ єврейської містики допомагає йому відкрити для себе „магічну силу німецького мистецтва” [2, с. 181]. Студенти-актори під час репетиції слухають Макса Райнгарда, у якого навчався й відомий згодом український актор та режисер Лесь Курбас, мов „молоді хасиди свого чудо-раббина” [2, с. 218]; Еміль Мілан, який навчає молодого Гранаха в Берліні німецької мови, стає для нього „німецьким”, „християнським Шімшале, Мілніцером” [2, с. 181]. Отже, опозиції між східно- та західноєвропейським культурним простором для автора автобіографії не існує.

Другий аспект: окреслення межі між двома комплементарними просторами семантичного поля твору та намагання героя подолати її.

Роман Францоza та життєпис Гранаха засвідчують багато прикладів конкретних фізичних і символічних кордонів, які мають перетнути і головний герой твору Зендер, і я-оповідач автобіографії. Для протагоніста Францоza – це, перш за все, „айрув”, межа, яка відділяє його від решти світу. Зізнання Зендера, що він „перейшов айрув, бо потребував свіжого повітря” [8, с. 130], має в романі глибокий подвійний сенс: не випадково втеча зі штетля вимагає від нього неймовірних зусиль. Важливим фізичним кордоном стає для головного героя твору річка Прут, яку він мусить перетнути, щоб потрапити до Чернівців, де вперше в житті зустрічається з театром. Цей природний кордон набуває у Францоza особливої семантики, саме вона виражає ідею подолання межі між обома культурними просторами: столиця Буковини, яка у творчості Францоza завжди була „острівцем Європи” посеред „напів-азійської культурної пустелі” [7], знаходиться, із перспективи Зендера, тобто з боку

галицького штетля, за річкою Прут, хоча Садгора, центр хасидизму, який він напередодні відвідує, бо не може повністю відмовитися від своєї культури, розташована ще по цей бік Пруту. Однак головною межею, яка відділяє протагоніста від простору німецької культури, стає інша річка – Дністер, природний кордон між Галичиною та Буковиною, в очах автора – між східним, „напівазійським”, і західноєвропейським культурним простором. Паяцові, незважаючи на всі його зусилля, не вдається перетнути цю межу. Для цього у Францоza є „реалістичне” пояснення: льодохід на ріці, який зносить міст через неї. Інша, символічна, причина полягає в тому, що світ гетто не відпускає Зендера, він повертається в нього й гине, хоча письменник й утверджує духовну вищість свого героя над оточенням. Головна межа, яку треба було перейти Паяцові, залишається непідвладною подоланню. Та спроби протагоніста переправитися через Дністер стають кульмінацією твору, вони структурують його сюжет.

Дія автобіографії Гранаха „Ось іде людина” повністю вибудована за хронотопом дороги й зустрічі [1, с. 255 і наст.]. Характерно для цієї оповіді те, що всі кордони, які з’являються на життєвому шляху автобіографічного „я” й витворюють динаміку дії, йому вдається подолати. Поряд з кордонами, які існують в соціальному просторі Галичини того часу, це фізичні та символічні межі між Сходом і Заходом. Важливу роль відіграє тут також часова дистанція між подіями, зображеним в обох творах. Так, вирішальний для Францоza кордон між західним та східним культурними просторами – ріка Дністер – не являє собою жодної перешкоди для оповідача життєпису: через Дністер перекинуто залізний міст, який, поряд із заувагою, що йшлося вже про „першу генерацію, що обходилася без свашок” [2, с. 99], свідчить про прихід нової епохи в Галичину – епохи індустріалізації та модерну. Без перешкод оповідач потрапляє до Львова, де вперше відвідує єврейський театр і на все життя захоплюється сценічним мистецтвом, а згодом і до Берліна, де докладає всіх зусиль, щоб стати актором. Незважаючи на те, що розвиток дії цієї автобіографічної оповіді супроводжується саме такими вдалими подоланнями меж, вираженої кульмінації в тексті немає, відповідно, відсутня й структура сюжету в тому сенсі, як це можна простежити в романі Францоza.

Третій аспект: визначення головного героя, який розвиває дію твору.

Належність роману Францоza та автобіографії Гранаха до різних жанрів відіграє для визначення головного героя, який розвиває дію твору, на перший погляд, вирішальну роль. Якщо у фікційному тексті роману центральною фігурою є образ Паяца, то дія в життєписі, вибудованому на фактах, постає в процесі оповіді її суб'єкта. Однак в обох текстах з'являється ще одна, „класична”, фігура, яка переймає на себе роль героя, який визначає дію. Це образ Шейлока з комедії Шекспіра „Венеційський купець”, з яким ідентифікують себе і Паяц, і я-оповідач автобіографії. Саме завдяки цьому образу між обома текстами встановлюється безпосередній топологічний зв'язок. Зендер, вперше побачивши п'єсу Шекспіра на сцені чернівецького театру, настільки вражений образом зневаженого й осміяного Шейлока [8, с. 63], що мріє сам зіграти його на сцені; він вивчає цю роль напам'ять „мов ранішню молитву” [8, с. 323]. Шейлок стає для нього „захисником людських прав євреїв” [8, с. 354], хоча завершення дії він зобразив би інакше [8, с. 104]. Саме цей образ визначає місце Францоza в семантичному полі зображеного ним світу.

Зустріч із Шейлоком стає визначальною у виборі життєвого шляху і для автобіографічного „я” життєпису. Гранах проектує історію Паяца на історію свого власного життя й ідентифікує себе з обома постатями: із Зендером та з Шейлоком. Про поєднання в мемуарах трьох ідентичностей свідчить також перегук імен: Зендер означає мовою їдиш Александер, це – мистецький псевдонім Гранаха; інтерпретація імені Шейлок як Шає у Францоza, тобто Єсайя, відповідає справжньому імені актора: „Ім'я Шейлок перегукувалося із Шайко, Єсайя, себто з моїм іменем – Шейлок став мені близькою людиною. Шейлок, Паяц і я злилися в одне. Ні, вони стали мною. Бо досвідом для мене ставало не лише реально пережито, але й усе, що я читав, ставало особистим досвідом, особистим переживанням” [2, с. 177]. Роль Шейлока супроводжуватиме Гранаха все його життя: „Шейлок був у моєму договорі, в моєму серці, я відчував його до кінчиків пальців!” [2, с. 320]. У його сценічному втіленні Шейлок стає, як і в романі, оборонцем євреїв, його захисна промова перетворюється на „звинувачення” [2, с. 322]. Гранах реалізує також і бажання Паяца змінити кінцівку п'єси. Шейлок його автобіографії повертається на Схід, в Україну [2, с. 324–325], де одружується. Діти його виростають, щоб обробляти „чорну й соковиту землю” [2, с. 326], як це робили батьки актора. Вони не чують „більше легкої звабливої

музики, що звучить під вічно блакитними південними небесами. У їхні гебрайські мелодії впліталися тягучі меланхолійні слов'янські жалі, і діти виростили широкоплечими, працювотими й цікавими...” [2, с. 326].

Так в життєписі Олександра Гранаха зникає опозиція двох культурних просторів – Сходу та Заходу: він стає єдиним гібридним простором культури Галичини. Та в одного з нащадків Гранахового Шейлока знову пробуджується жага йти на Захід, щоб грати на сцені в Шекспіровій п'єсі, стати оборонцем людських прав євреїв. Отже, лінійний напрямок розвитку дії життєпису набуває циклічності.

Висновки: За теорією Лотмана сюжет структурно складається з двох шарів: безсюжетного, циклічно-просторового, та сюжетного, наративно-лінійного [12, с. 249]. Циклічно-просторовий шар зображає світ, він витворює й утверджує його. Натомість наративно-лінійний шар зображає подію, яка висвітлює стан цього світу. Просторово-семантичний аналіз обох „галицьких” текстів – роману Францоza „Паяц” та автобіографії Гранаха „Ось іде людина” – уможливив їх контрастивне порівняння, при якому визначальним стало окреслення намагань подолати межу між культурним простором Сходу та Заходу. У результаті цього порівняння можна стверджувати, що якщо для фікційно-сюжетного тексту роману „Паяц” характерним виявився наративно-лінійний шар (дію в романі визначають намагання героя перетнути межу, а дія твору досягає кульмінації саме в його остаточних спробах досягнути своєї мети), то в автобіографічному тексті Гранаха „Ось іде людина”, що ґрунтується на фактах життя оповідача, сюжет як такий відсутній. Основну роль у ньому відіграє циклічно-просторовий шар: ретроспективно зображений світ минулого відроджується й утверджується в процесі автобіографічної оповіді. Усі важливі епізоди твору пов'язані із вдалим перетинами меж, і реальних, і ідеальних. Тому автобіографію Гранаха можна розглядати як проекцію роману Францоza в життя, як його реалізацію. Жанрова специфіка цього твору полягає в подоланні меж між автобіографічною літературою, яка ґрунтується на відтворенні фактів життя, та фікційною, якій притаманний вимисел.

Своєрідним підтвердженням близькості автобіографічної оповіді Гранаха до романної літератури є ще одна особливість письма цього автора. Як зазначає Александра Штромайер, у тексті життєпису трапляється дихотомія між фактами та фікцією, яка

з'являється в результаті частково нестійкої фокалізації зображення подій та їх сприйняття [14, с. 230]. Дослідниця посилається при цьому на Кете Гамбургер, за твердженням якої, сприйняття світу очима інших залишається епістемологічним привілеєм саме фікційної літератури [9, с. 79].

Отже, життєпис Александра Гранаха справедливо окреслений видавцем як автобіографічний роман, це твір – написаний на межі обох жанрів. Смерть у віці 45-ти років не дозволила авторові продовжити свою реалізацію як талановитого письменника. „Ось іде людина” – єдиний твір Гранаха. Та, за словами сучасного німецького автора Петера Гертлінга, ця книжка – „одна із найзначніших автобіографій, що написані німецькою мовою. Вона мудра й бунтівна, сумна, але й повна прихованого дотепу. Хто прочитає цю книжку, неодмінно зачислить її до тих, до яких хочеться повертатися впродовж усього життя” [5, с. 8].

1. *Бахтин М.* Формы времени и хронотопа в романе / Михаил Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М. : Худож. лит., 1975. – С. 234–407.
2. *Гранах А.* Осць іде людина. Автобіографічний роман / Александер Гранах. – К. : Видавництво Жупанського, 2012. – 336 с.
3. *Лотман Ю. М.* Проблема художественного пространства в прозе Гоголя / Ю. М. Лотман // Избранные статьи : в 3 т. – Таллин : Александра, 1992. – Т. 1. – С. 413–447.
4. *Лотман Ю. М.* Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве. – СПб. : Искусство – СПб, 1998. – С. 14–285.
5. *Петросаняк Г.* З Городенки в Голівуд : передмова / Галина Петросаняк // Осць іде людина. Автобіографічний роман А. Гранах. – К. : Видавництво Жупанського, 2012. – С. 5–8.
6. *Foucault M.* Von anderen Räumen / Michel Foucault // Raumtheorie. Grundlagentexte aus Philosophie und Kulturwissenschaften / Hg. v. Jörg Dünne und Stephan Günzel. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 2006. – S. 317–329.
7. *Franzos K. E.* Halb-Asien. Land und Leute des östlichen Europa. Aus der großen Ebene: 2. Bd. Neue Kulturbilder aus Halb-Asien / Karl Emil Franzos. – Stuttgart : Cotta, 1888. – 309 S.
8. *Franzos K. E.* Der Pojaz. Eine Geschichte aus dem Osten / Karl Emil Franzos. – 5. Aufl. – Hamburg : Europäische Verlagsanstalt, 2002. – 373 S.
9. *Hamburger K.* Die Logik der Dichtung / Käte Hamburger. – Frankfurt a. M. [u. a.] : Ullstein, 1980. – 301 S.
10. *Kłańska M.* „Jedes Land hat die Juden, die es verdient.“ – Karl Emil Franzos und die Juden / Maria Kłańska // Karl Emil Franzos. Schriftsteller zwischen den Kulturen / Hg. v. Petra Ernst. – Innsbruck : StudienVerlag, 2007. – S. 37–50.

11. *Lefebvre H.* Die Produktion des Raums / H. Lefebvre // Raumtheorie. Grundlagentexte aus Philosophie und Kulturwissenschaften / Hg. v. Jörg Dünne und Stephan Günzel. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 2006. – S. 330–342.
12. *Mahler A.* Jurij Lotman / Andreas Mahler // Klassiker der modernen Literaturtheorie. Von Sigmund Freud bis Judith Butler / Hg. v. Matías Martínez und Michael Scheffel. – München : Beck, 2010. – S. 239–258.
13. *Sasse S.* Michail Bachtin zur Einführung / Sylvia Sasse. – Hamburg : Junius-Verl., 2010. – 222 S.
14. *Strohmaier A.* Für einen performativitätstheoretischen Zugang zur autobiographischen Konstruktion Galiziens. Am Beispiel der Lebenserzählungen Alexander Granachs und Ella Schapiras / Alexandra Strohmaier // Galizien im Diskurs. Inklusion, Exklusion, Repräsentation / Hg. v. Paula Giersch, Florian Krobb, Franziska Schößler. – Frankfurt a. M. : Peter Lang, 2012. – S. 223–240.

ЖАНРОВАЯ СПЕЦИФИКА АВТОБИОГРАФИЧЕСКОГО РОМАНА АЛЕКСАНДРА ГРАНАХА „ВОТ ИДЕТ ЧЕЛОВЕК” В КОНТЕКСТЕ СЕМИОТИКИ ПРОСТРАНСТВА

Лариса Богдановна Цыбенко

larissa.cybenko@gmail.com

Кандидат филологических наук, научный сотрудник

Центр гуманитарных исследований

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Ул. Университетская, 1, 79000, г. Львов, Украина

Аннотация. Близость автобиографического повествования Александра Гранаха „Вот идет человек” к художественной литературе проявляется в его генетической связи с романом Карла Эмиля Францоza „Паяц”. В центре обеих текстов – оппозиция между пространствами двух культур: пространством культуры Востока, воплощенном в восточноеврейском мире, и пространством немецкоязычной культуры Запада. Описать ее можно при помощи нарративной теории сюжета и семиотики пространства Юрия Лотмана. При помощи информации о ходе событий, связующих пространство с действием произведения, можно очертить пространственную модель этой оппозиции, определить центральное событие в тексте и поставить вопрос об особенностях построения сюжета произведения, ответ на который поможет определить место автобиографического романа Гранаха в системе жанровых парадигм.

Ключевые слова: автобиографический роман, пространство культуры, семиотика пространства Юрия Лотмана, Карл Эмиль Француз, Александр Гранах.

SPEZIFIK DES GENRES DES AUTOBIOGRAPHISCHEN ROMANS VON ALEXANDER GRANACH „DA GEHT EIN MENSCH“ IM KONTEXT DER RAUMSEMIOTIK

Larissa Cybenko

larissa.cybenko@gmail.com

Dr. habil., Vergleichende Literaturwissenschaft

Wissenschaftliche Mitarbeiterin

Zentrum für Humanistische Forschung

Nationale Iwan-Franko-Universität Lwiw

Universytetskastr. 1, 79000, Lwiw, Ukraine

Zusammenfassung. Alexander Granach, der bekannte Schauspieler der deutschsprachigen Bühne der Zwischenkriegszeit, dessen Kindheit und Jugend in Galizien an der Wende vom 19. bis zum 20. Jahrhundert verliefen, schrieb seine ereignisreiche Lebensgeschichte im amerikanischen Exil nieder. Der vorzeitige Tod hat dem Autor nicht erlaubt, sein Werk, das er mit der dynamischen Metapher „Da geht ein Mensch“ nannte, als veröffentlichtes Buch zu erleben. Der Verleger, der den Text zum Druck vorbereitete, fügte zum Titel hinzu: „Roman eines Lebens“, womit er quasi die Gattung des Werkes festlegte. Die Verbindung von zwei Definitionen, u. zw. „eine Biographie“, als Hervorhebung der Faktualität der retrospektiven Erzählung von Granach, mit dem Begriff „Roman“, als Hinweis auf die Fiktionalität des Textes, weist auf die Spezifik des Genres des Buches hin, das an der Grenze zwischen der Autobiographie und dem literarischen Werk geschrieben wurde. Die Nähe der autobiographischen Erzählung von Granach an die schöngeistige Literatur erweist sich auch in ihrer genetischen Verbindung mit dem Roman von Karl Emil Franzos „Pojaz“: Sowie im Werk von Franzos, als auch in der Lebensbeschreibung von Granach wird die Opposition zwischen zwei Kulturräumen zentral. Es ist der Osten als jüdische Welt Galiziens und der Westen als Welt der deutschsprachigen Kultur. Die Annäherung an die Beschreibung dieser Opposition im autobiographischen Roman von Granach ermöglichen die Zugänge der narrativen Theorie des Sujets und der Raumsemiotik von Jurij Lotman. Der Sinn der Lotmanschen Konzeption besteht in der Strukturierung der Welt mithilfe der binären Opposition zwischen zwei Räumen, zwischen denen eine Grenze verläuft, die normalerweise unpermeabel ist. In Hinsicht darauf, dass die Überwindung der Grenzen – der realen und der ideellen – den Text von Granach strukturieren, erweist sich das Lotmansche Modell für ihre Untersuchung als besonders produktiv. Das Wissen über den Verlauf der Ereignisse, die den Raum mit der Handlung verbinden, ermöglicht das Raummodell dieser Opposition zu beschreiben, das zentrale Ereignis im Text zu erkennen und also die Frage nach der Besonderheit der Organisation des Sujets des Werkes zu stellen, derer Beantwortung zur Positionierung des autobiographischen Romans von Granach im Umkreis der Genreparadigmen verhilft.

Schlüsselwörter: autobiographischer Roman, Kulturraum, Raumsemiotik von Jurij Lotman, Karl Emil Franzos, Alexander Granach.

GENRE FEATURES OF THE AUTOBIOGRAPHICAL NOVEL BY ALEXANDER GRANACH “HERE COMES A MAN” IN THE CONTEXT OF THE SEMIOTICS OF SPACE

Larysa Tsybenko

larissa.cybenko@gmail.com

Center for the Research in Humanities

Ivan Franko National University of Lviv

1, Universytetska St., 79000, Lviv, Ukraine

Abstract. Alexander Granach, a famous actor of the German scene of the interwar period, whose childhood and early adolescence passed in Galicia at the turn of the XIX-th and XX-th centuries, completes the writing of his biography in American emigration. His premature death didn't allow the author to see published this work, which he called by a dynamic metaphor “Here Comes a Man”. The publisher, preparing the text for printing, subtitles it as “Novel about life”, which seems to outline its genre. The combination of the two definitions, namely “description of life”, as pointing on factual retrospective story of Granach, and “novel” as an allusion to the text fiction indicates the genre features of work, written on the verge of autobiography and literature. The proximity of an autobiographic story of Granach to literature is also in its genetic connection with the novel by Karl Emil Franzos “The Jester”. In the work of Franzos and in Granach's autobiography an opposition between two spaces of culture becomes central: the East, embodied in the Jewish world of Galicia, and the West, primarily the world of German culture. In an attempt to describe this event in autobiographical novel by Granach helps the reference to narrative theory of the plot and the semiotics of space of Yuri Lotman, which essence lies in structuring the world using binary opposition between the two spaces, separated by the border, which cannot be overcome. Given the fact that overcoming the real and ideal limits develops the structure of Granach's text, Lotman's pattern testifies its particular performance. The knowledge about the course of events that connect space with action, enables to outline the spatial pattern of this opposition, to identify the central event in the text and, therefore, to ask a question about a feature of the plot, which answer will help to determine the location of Granach's autobiographical novel in the circle of genre paradigms.

Key words: Autobiographical novel, Cultural Space, Semiotic of Space of Yuri Lotman, Karl Emil Franzos, Alexander Granach.

References

1. Bakhtin M. *Formy vremeni i chronotopa v romane* [Forms of Time and of the Chronotope in the Novel]. In: *Voprosy literatury i estetiki. Issledovania raznykh let*. Moscow, 1975, pp. 234–407 (in Russian).
2. Granach A. *Os' ide liudyna. Avtobiohrafichnyi roman*. [Here Comes a Man. Autobiographical Novel]. Kyiv, 2012, 336 p. (in Ukrainian).
3. Lotman J. M. *Problema khudozhestvennogo prostranstva v proze Gogolia*

- [The Problem of Artistic Space in Gogol's Prose]. In: *Izbrannye stat'i*. Tallinn, 1992, vol. 1, pp. 413–447. (in Russian).
4. Lotman J. M. *Struktura khudozhestvennogo teksta* [The Structure of the Artistic Text]. In: *Ob iskusstve*. St. Petersburg, 1998, pp. 14–285. (in Russian).
 5. Petrosaniak H. *Z Horodenky v Holivud* [From Horodenka to Hollywood]. In: Granakh A. *Os' ide liudyna. Avtobiohrafichnyi roman*. Kyiv, 2012, pp. 5–8. (in Ukrainian).
 6. Foucault M. *Von anderen Räumen*. In: *Raumtheorie. Grundlagentexte aus Philosophie und Kulturwissenschaften*. Frankfurt a. M., 2006, 309 p. 317–329.
 7. Franzos K. E. *Halb-Asien. Land und Leute des östlichen Europa. Aus der großen Ebene: 2. Bd. Neue Kulturbilder aus Halb-Asien*, Stuttgart, 1888, 309 p.
 8. Franzos K. E. *Der Pojaz. Eine Geschichte aus dem Osten*. Hamburg, 2002, 373 p.
 9. Hamburger K. *Die Logik der Dichtung*. Frankfurt a. M., 1980. 301 p.
 10. Kłańska M. “Jedes Land hat die Juden, die es verdient.” – Karl Emil Franzos und die Juden. In: *Karl Emil Franzos. Schriftsteller zwischen den Kulturen*. Innsbruck, 2007, pp. 37–50.
 11. Lefebvre H. *Die Produktion des Raums*. In: *Raumtheorie. Grundlagentexte aus Philosophie und Kulturwissenschaften*. Frankfurt a. M., 2006, pp. 330–342.
 12. Mahler A. *Jurij Lotman*. In: *Klassiker der modernen Literaturtheorie. Von Sigmund Freud bis Judith Butler*. München, 2010, pp. 239–258.
 13. Sasse S. *Michail Bachtin zur Einführung*. Hamburg, 2010, 222 p.
 14. Strohmaier A. *Für einen performativitätstheoretischen Zugang zur autobiographischen Konstruktion Galiziens. Am Beispiel der Lebenserzählungen Alexander Granachs und Ella Schapiras*. In: *Galizien im Diskurs. Inklusion, Exklusion, Repräsentation*. Frankfurt a. M., 2012, pp. 223–240.

Suggested citation

Tsybenko L. *Zhanrova spetsyfika avtobiohrafichnoho romanu Aleksandra Granakha “Os' ide liudyna” v konteksti semiotyky prostoru* [Genre Features of the Autobiographical Novel by Alexander Granach “Here Comes a Man” in the Context of the Semiotics of Space]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2014, no. 90, pp. 187–199. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 28.11.2014 р.